

D.2364

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAYI : 4

ELAZIĞ - 1999

MUHAMMED FERİD VECDİ, TEFSİRİ VE TEFSİRDEKİ METODU

Doç.Dr.H.Mehmet SOYSALDI*

I- HAYATI VE İLMİ ŞAHSİYETİ:

a) Hayatı:

Ferid Vecdi'nin doğum tarihi hakkında ihtilaf vardır. Hayatı hakkında yazılan yazılarda 1875 ve 1878 yılları arasında bir tarihte İskenderiye'de doğduğu belirtilmektedir. Mühendis Muhammed Tevfik Ahmed, Ferid Vecdi ile olan özel bir sohbetinde, onun 1869 yılında doğduğunu -bizzat kendisinden- işittiğini söylemiştir.¹

Babasının adı Mustafa, dedesinin adı ise, Ali Reşad'tır. Ferid Vecdi'nin gençlik yılları İskenderiye'de geçmiş olup, bir müddet Dimyat'ta ikâmet etmiştir. Daha sonra vâli vekili olan babası Mustafa Vecdi ile birlikte Süveys'e gelmişler ve oraya yerleşmişlerdir. Babası vali vekili olması münasebetiyle, Vecdi öğrenimini değişik yerlerde sürdürmüştür. Onun ilmi yönden yetişmesinde babasının kütüphanesinin önemi büyüktür. Kaynakları tetkik ettiğimizde, Ferid Vecdi'nin hocaları ile ilgili hiçbir bilgiye rastlayamadık. Fransızca'yı ana dili gibi çok ileri bir seviyede öğrenmiş, hatta Arap-İslam Kültürünün dayanağı olan Kur'ân, Sünnet, hukuk, tarih, fıkıh, müspet ilimler ve edebiyat derslerini bu dille takip edebilecek seviyeye gelmiştir. Ancak örgün eğitimde okuduğuna dair bir bilgi kaynaklarda mevcut değildir. Bu sebeple Fransızca'yı nerede ve nasıl öğrendiğini de bilemiyoruz. 1899 yılından sonra Kahire'ye gelmiş ve orada vakıflar dairesinde bazı önemli vazifelerde bulunduktan sonra Ezher dergisinin yazı işlerini üstlenmiş, on yıla yakın bir süre bu görevde bulunmuştur. İki büyük dünya savaşını görmüş olan Ferid Vecdi 20.yüzyıldan önceki insanlık fikir gelişmelerini takip etmiştir. Kalemını yaşadığı asrın meselelerine hasrederek, materyalist felsefenin karşısında durup, insanları dine ve imana çağırmıştır. Çağdaş Arap-İslam kültürünün teşekkülü için doğu ve batının, batının modern kültürünün daya-

---

* Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ el-Cündî, Enver, Muhammed Ferid Vecdi Râidü't-Tevfik Beyne'l-İlmi ve'd-Din, Mısır, 1974, s.24.

naklarından faydalanarak bunu asrın insanlarına eşit bir şekilde takdim etmiştir. 1373/1954 yılında Kahire'de vefat etmiştir.²

b) İlmî Şahsiyeti:

Faziletli ve başarılı bir yazar ve bilim adamı olan Ferid Vecdi'nin verimli ve uzun süren hayatını tam bilebilmek ve onu daha iyi anlayabilmek için ilmî şahsiyetini incelemek gerekir. Enverü'l-Cündî, "Râidüt-Tevfik" isimli yazmış olduğu kitapta onun ilmi şahsiyetini şöyle anlatmaktadır: Ferid Vecdi, söylediği söze ne maddi bir menfaat, ne de şöhret bekleyen bir mesaj sahibini temsil etmektedir. Hayatı boyunca çoğu zaman işlerinde lüks ve konfordan uzak durmuş, sade ve mütevazı bir hayat tarzını tercih etmiştir. Bir düşünür ve yazara yolcunun azığı misali az bir şeyin yeteceğine inanmıştır. İşte Ferid Vecdi'nin hayatında görülen mütevazı yükselişi bu sayede olmuştur. Vecdi, ilim ve kültürle ilgili her türlü malzemeyi elde etmede, ma'rifet ve bilgiyi araştırmada cimrilik etmemiştir. Hayatını düzenli bir şekilde tanzim etmiş, yemek, uyku vb. ihtiyaçları hususunda bile son derece düzenli bir yol takip etmiştir. Hayat enerjisini harcamada ne çok cimri ne de çok israfçıdır. Her işinde hoş görülürken mu'tedil bir yol izlemiştir. Hatta bu, yazılarında ve eserlerinde meseleleri ele alış tarzına bile yansımıştır.³

Ferid Vecdi tanıdığı kimselere karşı son derece mütevazı bir şekilde davranmaktaydı. Hatta ziyaretçilerini -matbaasında çalışan işçi bile olsa- ayakta karşılardı. Sohbetlerinde kültürlü ve ileri gelen kimseler bulunur, İslam dünyasının çeşitli yerlerinde gelen pek çok kişi kendisini ziyaret ederdi. Ferid Vecdi'nin hayatında takip ettiği yol, orta bir yoldu. Akli düşünceye faaliyetlerinde hayatının sonuna kadar yer vermiş, hatta son dönemlerde yazdığı kitaplarda -araştırma ve inceleme konusunda- onun akla verdiği önem açıkça görülmektedir. Vecdi'ye göre, bir düşünürün zihni hür olmalıdır.

² Vecdi'nin terceme-i hâli için bkz., Kehhâle Ömer Rıza, *Mücemü'l-Müellifin*, Beyrut trs, X.126, 127; ez-Zirikli Hayruddin, *el-A'lâm*. (2. Baskı), 1954, VII, 220,221; Serkis, Yusuf İlyan, *Mücemü'l-Arabiyye ve'l-Muarrabe*, Mısır 1928, II.1451; Câmîu't-Tesânifi'l-Hadise, Mısır 1927, s.152; el-Bağdadi, İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknûn*, Mısır 1927, I.399; Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden 1942, III. 324, 325; Mürüvve Edip, *es-Sihafetü'l-Arabiyye Neşetüha ve Tatavvuruha*, Beyrut 1961, s.294; Filip di Tarrâzî, *Tarihu's-Sihafeti'l-Arabiyye*, Beyrut, 1914, III.189; Atiyyetullah, Ahmed, *Kamusu'l-İslâmî*, Kâhire 1966, s.243,244; *Mecelletü'l-Menâr*, Kâhire, 1954, II.145-149; X.375-382, 456-480; *Mecelletü'l-Ezher*, Mısır, 1954, XXV.751; Hamud Muhammed, "el-Kavlü'l-Muhtasarü'l-Mübîn Fî Menâhici'l-Müfessirîn adlı makale" *Mecelletü'l-Fürkân*, Kuveyt 1990, 13. Sayı s.30, 31.

³ Bkz.. Cündî, a.g.e., s.85-87.

O bu hususa esas olarak kendini, hayatın zorladığı birçok bağdan kurtarmış, hayatını ilim talep etmek, gerçeği araştırmakla geçirmiştir. Bir yazar veya araştırmacıyla ilmî bir konuda münakaşaya girdiğinde önce görüşlerini özet olarak arzeder, sonra da kendisine verilen reddiyelere, hiçbir açık nokta bırakmadan cevap verirdi. Vecdi bütün vaktini, elinde kalemi, önünde kitabı okuyarak, araştırarak, yazarak, ilim ve ma'rifetle geçirmiş, vaktini boş şeylerle harcamamaya gayret etmiştir. Batıda ve İslam âleminde birçok fikir adamıyla yazışmaları olmuştur. Şüphesiz ki o çağdaş fikir ekolünün önderidir. Din ve medeniyeti, doğu ve batıyı, eski ve yeniye toplayıp yeni bir metotla bunların arasını uzlaştırmaya çalmıştır. O'nun bu konudaki metodu diğer ilim ve din adamlarından farklıdır. Dr. Muhammed Hüseyin Heykel, Abbas Mahmud Akkad, Muhammed Ahmed Gamrâvî ve Muhibbiddin el-Hatib, Ferid Vecdi'nin metodunu ve fikirlerini devam ettirenlerdir.⁴

Ferid Vecdi'nin bu ilmî şahsiyeti gerek Mısır'da gerekse diğer İslam ülkelerinde özellikle Türkiye'de bazı düşünürleri etkilemiştir. Örneğin Sırat-ı Müstakim Dergisinde Mehmet Akif Ersoy ve Halil Nimetullah, Ferid Vecdi'nin eserlerinden tercüme yapmışlar ve neşr etmişlerdir.⁵ Bu da gösteriyor ki Mehmet Akif ve Halil Nimetullah gibi kişiler ondan etkilenmişlerdir.

II- ESERLERİ:

Ferid Vecdi'nin kaynaklarda adı geçen başlıca eserleri şunlardır:

1- el-Felsefetü'l-Hıkkâ fi Bedâi'l-Ekvân:

Ferid Vecdi'nin bu eseri 84 sayfa olup, 1895 yılında Abdurrezzak Matbasında ilk baskısı yapılmıştır. Eser mukaddime, dört bölüm ve hatimeden meydana gelmektedir. Mukaddime; insan ve durumu hakkında genel bir malumattan ibarettir. Birinci bölümde kainatın acayıplıkları zikredilmiştir. İkinci bölümde insanın acayıplıkları, varoluşun hikmetleri ve bu konudaki meşhur âlimlerin sözleri zikredilmiştir. Üçüncü bölümde, hayvan alemi ve acayıplıklarından, dördüncü bölümde ise bitkiler alemi ve acayıplıklarından bahsedilmiştir. Hatimede de kainattaki insan, hayvan ve bitkiler alemi hakkında genel bir özette sonra yaratılışın hikmetlerini özetlemektedir.⁶

Bu eser Halil Nimetullah tarafından Osmanlıca'ya terceme edilmiştir. Halil Nimetullah bu eseri Sırat-ı Müstakim dergisinde altıncı sayısından başlayarak sekizinci sayıya kadar, her sayıda iki veya üç sayfa olarak parça parça yayınlamıştır.⁷

⁴ Cündî, a.g.e., s.9-12.

⁵ Ersoy, Mehmet Akif, *Sırat-ı Müstakim Dergisi*, II.123-138.

⁶ Bkz., *el-Felsefetü'l-Hıkkâ Fî Bedâi'l-Ekvân*, Mısır 1313, s.12-79.

⁷ Bkz., Nimetullah Halil, *Sırat-ı Müstakim Dergisi*, 6/89,90; 7/102,103; 8/121,122.

2- Tatbiku't-Diyâneti'l-İslamiyye Alâ Nevâmisi'l-Medeniyye:

Bu eser 109 sayfadan ibaret olup, ilk olarak 1898 yılında basılmıştır. Müellif, bu eserinde başlıca şu konulara değinmiştir; İnsan, hayatın yükümlülükleri, ilim ve din, İslam nedir? Din nedir? insanlık için büyük nizam, hürriyet için insanın savaşması, vicdan ve akıl hürriyeti ilmin tedvini, kişisel vazifeler, nefsin arzuları, nefsi şüphelerden temizlemek, nefsin ilimle süslenmesi, nefsin en güzel ahlakla terbiye edilmesi, itikadın düzeltilmesi, sağlığın korunması, ailevî vazifeler, İslam'a göre çalışmanın önemi, sosyal vazifeler, Müslümanların birbirlerine karşı vazifeleri, İslam ve Müslümanlara genel bir bakış.⁸

3- el-Hadîkatü'l-Fikriyye Fî İsbâtı Vucudillâhi Bi'l-Berâhini't- Tabiiyye:

88 sayfadan meydana gelen bu eser, 1900 yılında Mısır'da ilk defa Terakki Matbaasında basılmıştır. Müellif bu eserinde, mühlidlerin ortaya attıkları şüpheleri ve onların bâtil, fasit yönlerini açıklamıştır. Ayrıca insan ve iman, asırlar boyunca iman, mühlidlerin şüpheleri ve onların batıl yönleri, ilim karşısında ilhad, metafizik, fitrat dini İslâm, gibi konuları da işlemiştir.⁹ Bu eser Mehmet Akif Ersoy tarafından Osmanlıca'ya tercüme edilmiştir. Mehmet Akif Ersoy bu eseri Sırat-ı Müstakîm dergisinde 27. sayıdan başlayarak 48. sayıya kadar her sayıda iki veya üç sayfa olmak üzere parça parça yayınlamıştır.¹⁰

4- el-Mer'etü'l-Müslime:

Bu eser 206 sayfadan ibaret olup, Kâhire'de Terakki matbaasında 1901 yılında ilk baskısı yapılmıştır. İkinci baskısı ise, 1912 yılında Hindiiyye matbaasında basılmıştır.¹¹

Müellif bu eserinde kadınlar hakkında 13 soruya cevap vermiştir. E-sere uzun bir önsözle başlamış, 13 bölümden sonra hatimeyle bitirmiştir. Bu kitabında başlıca şu sorulara cevap vermiştir; "kadın nedir? kadının tabî vazifesi nedir?, kadın bedenlen ve ruhen erkekle eşit olabilir mi?, kadın hürriyeti istenilen şekilde midir? kadın dışarıda erkekle birlikte çalışıp, onlara iştirak edebilir mi? kadının tabiatında dışarıda çalışabileceğine delâlet eden

⁸ Bkz., Vecdi, *Tatbîku't-Diyâneti'l-İslâmiyye Alâ Nevâmisi'l-Medeniyye*, Osmanîye Matbaası, Mısır, 1316, s.8-95.

⁹ Bkz., Vecdi, *el-Hadîkatü'l-Fikriyye Fî İsbâtı Vucudillâhi bi'l-Berâhini't-Tabiiyye*, Terakki Matbaası, Mısır 1901, s.6-71.

¹⁰ Bkz., Ersoy, a.g.d., 27/12,13; 28/27,28; 29/42-44; 30/59,60; 31/76,77; 32/91-93; 33/108-110; 34/123,124; 35/138,139; 36/153-155; 37/167-170; 38/185-187; 48/350-352.

¹¹ Bkz., Serkis, a.g.e., II.1452.

bir özellik var mıdır?, bazı ülkelerde kadınların erkek işlerinde çalışmaları devam etmekte midir?, kadınların erkekler karşısında örtünmeleri gerekli midir?, örtünme bir esirlik alameti midir?, yoksa hürlük vesikası mıdır?, örtünme kadının olgunlaşmasına mânî midir?, örtünme kalkabilir mi?, günümüzün modern kadını olgun kadın mıdır?, kadın için en iyi eğitim ve öğretim metodu hangisidir?¹²

Bu eser Mehmet Akif Ersoy tarafından Osmanlıca'ya tercüme edilmiştir. Mehmet Akif Ersoy önce bu eseri Sırat-ı Müstakim dergisinde "Müslüman Kadını" başlığı altında 3.sayıda başlayarak 19. sayıya kadar, her sayıda iki ve üç sayfa olmak üzere parça parça yayınlamıştır.¹³ Sonrada da okuyucuların isteği üzerine bir kitap haline getirmiştir. Bu kitabın Mahmud Çamdibi tarafından sadeleştirilmiş şekli Sinan Yayınevi tarafından 1972 yılında basılmıştır. Bu kitap küçük ebatta 103 sayfadır.

5- el-İslamu Fî Asrı'l-İlmi:

Ferid Vecdi'nin bu eseri 816 sayfadan ibaret olup, 1902 yılında Mısır'da Terakki Matbaasında ilk baskısı yapılmıştır. Eser iki ciltten ibaret olup, birinci cildi dört bölümden meydana gelmektedir. Bu ciltte müellif, insanın kendi mahiyetini bilmesi, medeniyet, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'in hayatı ve metafizik başlıkları altında çeşitli konuları açıklamıştır.¹⁴ İkinci cilt ise başlıca on iki bölümden meydana gelmektedir. Bunlar da felsefe, sosyal meseleler, Müslümanlara göre ilim, Japon milletinin yükselmesindeki sosyal faktörler, metafizik, İslam nedir?, tevhid, konferanslar, velâyet, kerâmet, vesile ve şefaât, mucizeler, din ve dindarlar, araştırma ve makâleler, İslam dünyasının meseleleri ve bazı çözüm yolları gibi konuları açıklamıştır.¹⁵

6- el-Medeniyetü ve'l-İslamu:

162 sayfadan ibaret olan bu eserin 1904 yılında ilk baskısı yapılmıştır. Müellif, eserinde şu konulara yer verilmiştir; hayatın yükümlülükleri, ilim ve din, İslam nedir?, İnsanlık için büyük nizam, insanın hürriyeti, insanın hürriyeti için cihâd etmesi, vicdan ve düşünce hürriyeti, insanın topluma, ailesine ve kendisine karşı vazifeleri, nefsin şüphelerden arıtılması ve nefsin en güzel ahlâkla vasıflandırılması, yanlış inançların düzeltilmesi, İslam'a

¹² Bkz., Vecdi, el-Mer'etü'l-Müslime, Terakki Matbası, Kâhire 1901, s.14-191.

¹³ Bkz., Ersoy, a.g.d., 3/42-45; 4/57-60; 5/76-79; 6/90-93; 7/103-107; 8/122-127; 9/139-142; 10/106-109; 11/173-176; 12/186-188; 13/203-205; 14/218-220; 15/234-236; 16/252-255; 17/269-270; 18/285-286; 19/303,304.

¹⁴ Bkz., Vecdi, el-İslam Fî Asrı'l-İlmi, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, trs, I.37-367.

¹⁵ Vecdi, a.g.e., II.371-381.

göre çalışmanın yeri ve önemi, Müslümanların zimmîlere karşı görevleri, İslam ve Müslümanlar.¹⁶

7- Kenzu'l-Ulûmi ve'l-Lugati:

Müellifin bu eseri 870 sayfadan ibaret olup, 1905 yılında Mısır'da el-Vâiz matbaasında ilk baskısı yapılmıştır. Müellif Mukaddimedede, ilimin fazileti ve zorluklarından bahsetmiş; "eskiden ilim aklî olgunluğu sağlamak için isteniyordu. Bugün ise durum değişmiştir. İlim, şimdi yaşam için bir zaruret ve silah olarak telakki ediliyor" demektedir. Ferid Vecdi bu eserinde tıp, sosyoloji, tarih, coğrafya, edebiyat v.b aklî ve naklî ilimlerin bir hulasa-sını yapmış, bazı meşhurların da hal tercemelerini zikretmiştir. Ayrıca kitabın sonunda bazı lafızların zikredildiği ilâve bir bölüm vardır.¹⁷

8- Mecmuatü'r-Resâilî'l-Felsefiyyeti:

Bu eser, bazı felsefi konularda yazılmış risalelerin toplandığı bir kitaptır. 1914 yılında basılmıştır.¹⁸

9- Dâiretü Meârifî'l-Karnî'r-Râbî Aşera ve'l-Işrîn Milâdî:

Bu eser, Ferid Vecdi'nin yazmış olduğu en büyük ve en değerli eserlerinin başında olup, tam on ciltten ibarettir. Her cilt ise 800 sayfadan oluşmaktadır. Vecdi bu eserini 1910 yılında yazmaya başlamış, 1918 yılında tamamlamış ve ilk baskısını "Dâiretü'l-Meârif" isimli kendi matbaasında yapmıştır. 1923 yılında bu ansiklopedisine bazı yeni ilâveler yaparak, yine on cilt olarak ikinci baskısını yapmıştır. Müellif bu eserinde konuları alfabetik sıraya göre yazmıştır. Bu eseri; Arapça, naklî, aklî tüm usûl ve fûrularıyla, kevnî ilimlerinden bahseden çok geniş ve genel bir ansiklopedidir. Muh-tevâsı içinde; nahiv, sarf, belâgat, dinî konular, mezhepler tarihi, tefsir, hadis ve usul vardır. Ayrıca genel ve özel tarih, Doğulu ve Batılı Meşhurların hal tercemeleri, tabî ve siyâsî coğrafya, kimya, astronomi, sosyoloji, ekonomi, psikoloji, tıp, tedavi, sağlık kuralları, pratik ev bilgileri, tabîi eczacılık ve eczacılığın özellikleri, istatistik ve insanın ihtiyaç duyduğu (insanı ilgilendiren) bütün konuları içine almaktadır.¹⁹

10- Kitabu'l-Muallimîn:

Ferid Vecdi'nin bu eseri 576 sayfadan ibaret olup, 1918 yılında Mısır'da "Dâiretü'l-Meârif" matbaasında ilk baskısı yapılmıştır. Bu eser, Mısır

¹⁶ Bkz., Vecdi, *el-Medeniyetü ve'l-İslam*, Mısır, 1912, s.8-158.

¹⁷ Bkz., Serkis, a.g.e., II.1451, 1452; *Mecelletü'l-Menâr*, X.463; Cündî, a.g.e., s.26.

¹⁸ Serkis, a.g.e., II.1452.

¹⁹ Bkz., Vecdi, *Dâiretü Meârifî'l-Karnî'r-Râbî Aşera ve'l-Işrîn Milâdî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1971, I-X.

Milli Eğitimi Bakanlığı'nın çıkardığı "Eğitim Metotları" isimli kitabın tafsi-
latlı bir şerhi mahiyetindedir.²⁰

11- Alâ İtlâli'l-Mezhebi'l-Mâddî:

Vecdi bu eserinde maddeciliğe reddiye yazarak, onların metotlarını
çürütmeye çalışmıştır. Bu eser ilk olarak Mısır'da 1921 yılında Dairetü'l-
Meârif matbaasında basılmıştır.²¹

12- Düstûru't-Tegazzî:

Müelîf bu eserinde, vegetarizme (et yemezlilik, bitkisel ürünlerle
beslenme) ile ilgili görüşlerini bu husustaki metodunu ortaya koymuştur.
Ayrıca et yemeklerinin zararlarını da açıklamıştır. Bu kitabında, tıp bilim
adamlarının, yemek çeşitleri ve besin değerleri hakkında yazdıkları bir çok
makaleyi de zikretmiştir. Ferid Vecdi'nin vegetarizme hakkındaki görüşle-
rinden bir çok öğrencileri etkilenmiştir. Bunların başında mühendis
Muhammed Tevfik Ahmed'i sayabiliriz. Vecdi bu eserinde ayrıca zihni iş-
lerle uğraşanlar için özel bir beslenme metodu açıklamıştır. Bu kitap ilk ola-
rak 1921 yılında Mısır'da basılmıştır.²²

13- Nakdu's-Şiiri'l-Câhilî:

Ferid Vecdi'nin bu eseri ilk olarak Dairetü'l-Mearif matbaasında
1926 yılında basılmıştır. Müellif bu kitabında, Taha Hüseyin'in "eş-Şi'rü'l-
Câhilî" isimli kitabını tenkid etmekte ve Taha Hüseyin'in kitabında yapmış
olduğu hataları belirtmektedir. Eserin kendisini araştırmalarımıza rağmen
bulamadık. Eser hakkındaki verdiğimiz bilgileri, "Râidü't-Tevfik" adlı ki-
taptan tespit ettik.²³

14- el-İslâmu Dînun Ammun Hâlidun (el-İslâmu Dînü'l-Hidâye ve'l-İslâh):

Ferid Vecdinin bu eseri, Amerika Üniversitesinde "Mesâilü fi'l-İlm"
adıyla İslam'a Kur'ân'a ve Hz.Peygamber'e hücum eden, birtakım şüpheler
ortaya atan bir kitabın çıkması üzerine yazılmıştır. 1932 yılında Ferid Vecdi,
günlük siyasi bir gazete olan "el-Cihad" isimli gazetede, makaleler halinde
bu şüphelere cevap vermiştir. Daha sonra bu yazdığı makaleleri 190 sayfalık
bir kitapta toplamıştır. İlk baskısı 1932 yılında Dâiretü'l-Meârif matbaasında
yapılmıştır. Bu kitap 1962 yılında "Dâru'l-Hilâl" matbaasında "el-İslamu
Dînu'l-Hidaye ve'l-İslah" ismiyle neşredilmiştir 209 sayfadan meydana ge-
len bu kitap mukaddime ve altı bölümden oluşmaktadır.

²⁰ Bkz., Serkis, a.g.e., II.1451.

²¹ Serkis, a.g.e., a.y.

²² Cündî, a.g.e., s.83.

²³ Cündî, a.g.e., a.y.

Birinci bölüm; din ve vahiy, ikinci bölüm; İslam'ın akla ve ilme verdiği önem, üçüncü bölüm; İslam Şeriatı, dördüncü bölüm; İslam'ın âlemdeki tesiri, beşinci bölüm; İslam'dan şüphelerin uzaklaştırılması hakkındadır. Altıncı bölümde ise müellif İslam'da kadın hususunda muciz bilgiler vermektedir.²⁴

15- Safvetü'l-İrfan Fî Tefsiri'l-Kur'ân (el-Mushafu'l-Müfesser):

Araştırmamızın konusu olan bu eseri ileride geniş olarak ele alıp tahlil edeceğiz. Vecdi bu eserlerden başka bazı dergi ve gazetelerde çıkarılmıştır. Bunlar;

1- **el-Hayat**: Ferid Vecdi bu dergisini 1899 yılında çıkarmaya başlamış ve 1900 yılına kadar devam etmiştir. Altı yıl ara verdikten sonra 1906 yılında tekrar çıkarılmaya başlanmış, bir yıl devam ettikten sonra durdurulmuş, 1914 yılında tekrar çıkarılmaya başlanmıştır.²⁵

2- **ed-Düstûr**: Haftalık bir gazete olarak, 16 kasım 1907 tarihinde çıkarılmaya başlanmış ve 1910 yılına kadar devam etmiştir. On iki yıl ara verdikten sonra 1922 yılında çıkarılmaya başlanmış ve 1933 yılına kadar devam etmiştir.²⁶

3- **el-Vecdiyyât**: Haftalık olarak çıkartılan bir dergi olup, 1921, 1922 yıllarında çıkartılmıştır.²⁷

III- TEFSİRİ:

a) Eserin Tanıtımı:

Vecdi'nin "*el-Mushafu'l-Müfesser*" adlı bu tefsiri 827 sayfa, tek ciltten ibaret olup, ilk olarak 1907 yılında Mısır'da basılmıştır. Müellif tefsirine 140 sayfadan meydana gelen uzun bir mukaddime ile başlamıştır. Bu mukaddime tefsirin bazı baskılarında sondadır. Müellif, mukaddimedede başlıca şu konulara değinmiştir; din nedir?, insan ve iman, insanın fitrat dinine dönüşü, İslam nedir?, İslam bir fitrat dinidir, dinler karşısında insan, cahil insanın dinden payı, âlimler ve din, dindeki şüpheler, Kur'ân'ın yüce maksatları, Kur'ân nazarında dinler, insanlar, Müslümanlar, kafirler, şeriat, cihad, ibadetler, mucizeler, velâyet, kerâmet, tevessül, şefaet, kaza ve kader gibi konuları açıkladıktan sonra tefsir usulü ile ilgili; Kur'ân'ın cem edilmesi Kur'ân'da nâsih ve mensuh kıraatlar gibi meseleler hakkında da özet olarak bir malumat vermiştir.²⁸ Sonra Kur'ân-ı Kerimin ilk suresi "Fâtiha" dan

²⁴ Bkz., Vecdi, *el-İslamu Dînu'l-Hidâye ve'l-İslâh*, Dâru'l-Hilâl, 1962, s.8-209; *Mecelletü'l-Menâr*, II.145; Cündî, a.g.e., s.82.

²⁵ Bkz., Cündî, a.g.e., s.190.

²⁶ Cündî, a.g.e., a.y.

²⁷ Cündî, a.g.e., a.y.

²⁸ Bkz., Vecdi, *el-Mushafu'l-Müfesser'in Mukaddimesi*, s.10-140.

başlayarak son süresi olan “en-Nâs”a kadar âyet âyet tefsirini yapmıştır. Biz bu eserin tahlilinde 1977 yılında Kâhire’de Dâru’ş-Şab matbaasında basılmış olan baskısını esas aldık.

b) Eserin Yazılması:

Ferid Vecdi’nin tefsiri kısa ve özlüdür. Onda lüzumsuz bilgiler, yorumlar ve nakiller yoktur. O böyle bir tefsiri yazmayı murat etmiş ve yazmıştır. Onu böyle bir tefsiri yazmaya sevk eden sebepler vardır. Vecdi, bu sebepleri, tefsirinin mukaddimesinde açıklamıştır. Ona göre Kur’ân-ı Kerim’i, Allah’ın emrettiği şekilde okuyup anlayacak ve bu amaca kendisini en kısa yoldan ve kolay bir şekilde ulaştırarak bir tefsir bulunmamaktadır. Ayrıca kendisi gibi birçok ilim dalıyla uğraşan kimselerin geniş hacimli ciltler dolusu tefsirleri okuyacak vakitleri de bulunmamaktadır. Gerçi bazı meseleleri çözmek için muhtasar bazı tefsirler yazılmış ise de bunların kendisine göre eksik yayınları vardır. Ferid Vecdi, 1323/1905 tarihinden itibaren “*Safvetü'l-İrfan Fî Tefsiri'l-Kur'ân*” isimli bir tefsir yazmaya başlamış, daha sonra tefsirinin ismini “*el-Mushafu'l-Müfesser*” olarak değiştirmiştir.²⁹

Ferid Vecdi, tefsiri yazış amacını ise şöyle açıklamaktadır: “Bu eserimi yazmaktaki maksadım; Arapça lafızların manalarını ilmî meselelerden hâli (teferruata inmeden) olarak arzeden, âyet-i kerimleri okuyanlara mananın açıkça belirmesi için âyetlerin nüzûl sebeplerini zikreden bir tefsirin yazmaktır. Önce kendim için Kur’ân-ı Kerim’i okumamda itimat edebileceğim bir tefsiri Mushafın kenarına yazmaya başladım. Yazma esnasında böyle bir tefsire Kur’ân-ı Kerim’i okuyan herkesin ihtiyaç duyup isteyebileceğini anladım. Sonra bu tefsiri tamamlayıp tâb ettirmeyi düşündüm. Bu çalışmamla, işlerinin çokluğu nedeniyle büyük hacimli tefsirleri inceleme ve tetkik etme imkanı bulamayan veya ilmi seviyelerinin yetersizliği sebebiyle önceki müfessirlerin te’liflerini anlamada zorluk çeken insanlar arasında Allah’ın kitabının manasının en doğru şekilde anlaşılmasına sebep olmasını umarak bu tefsirimi okuyuculara takdim ediyorum. Bu kitaptan istifade etmenin tam olması için onu daha sonra Mushaf şeklinde yazmayı uygun gördüm. Okuma esnasında âyet ve lafızların manalarına dönüp bakabilmenin kolay olabilmesi için her sayfanın tefsirini aynı sayfanın kenarına yazdım. Bu çalışmalarımın, tefsirin her tarafa yayılmasını, bu vesile ile Yüce Kitab’ın manalarıyla ilmin yaygınlaşmasını, kaybolan bu İslam ümmetinin eski gücüne dönebilmesi için bu kitapla amel etme arzusunun nefislerde harekete geçmesini, böylece ileri milletler arasında yerimizi alıp, insanlık meşalesini yükseltmek ve medeniyet binasının direklerini dikmede onlar gibi çalışmamıza vesile olmasını dilerim.”³⁰

²⁹ Bkz., Cündî, a.g.e., s.26.

³⁰ Bkz., Vecdi, *el-Mushafu'l-Müfesser'in Mukaddimesi*, s.1.

Gerçekten de Ferid Vecdi'nin tefsirinde bu amacını büyük ölçüde tahakkuk ettirdiğini görmekteyiz. Müellif eserini kaleme alırken, kimlerin tesiri altında kaldığını, hangi tefsirleri kaynak olarak seçtiğini ve faydalandığını belirtmemektedir. Ancak yaptığımız araştırmalar neticesinde onun ana kaynaklarının, el-Keşşaf, Ebu's-Suud, et-Taberî ve Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azım, gibi meşhur tefsirler olduğunu tespit ettik. Bu tespitlerimizi yeri geldiğinde ileride örnekler vererek açıklamaya çalışacağız.

IV- TEFSİRDEKİ METODU:

A- Rivâyet Yönünden Vecdi'nin Tefsiri:

Zamanımıza kadar yazılan tefsirlere baktığımızda müfessirlerden bazılarının; Kur'ân'ı Kur'ân ile, Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in sünnetiyle veya sahabe ve tabiun'dan nakledilen rivâyetlere dayanarak tefsir yaptıklarını görürüz. Bazı müfessirler ise; dil, edebiyat, din ve çeşitli bilgilerden faydalanarak, kendi tercih, görüş ve kanaatlarına dayanarak tefsir yazmışlardır.

Ferid Vecdi ise yazmış olduğu bu tefsirde Kur'ân'ın Hz Peygamber tarafından yapılan tefsirine, sahabe ve Tâibun'dan nakledilen tefsir rivâyetlerine fazla yer vermemiştir, fakat âyetlerin manalarını doğru bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olması maksadıyla nüzûl sebeplerini zikretmiştir. Ferid Vecdi daha ziyade Arap diline, kendi görüş ve kanaatlerine ağırlık vererek tefsirini yazmıştır.

Şimdi tefsirinin rivâyet yönünü inceleyelim:

1- Kur'ân'ın Kur'ân İle Tefsiri:

Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirine Asr-ı Saadet'ten itibaren büyük önem verilmiştir. Çünkü Kur'ân'ın bir yerinde kapalı olarak geçen bir âyet, başka bir yerinde tafsilatlı olarak açıklanmıştır. Kur'ân-ı Kerim'i Peygamber Efendimize indiren Yüce Allah'tır. Şüphesiz ki indirmiş olduğu Kelâmdan ne kastettiğini en iyi bilen de yine kendisidir. Bundan anlaşılıyor ki Kur'ân ile tefsiri en sağlam yoldur.

Maalesef Ferid Vecdi, Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirine fazla yer vermeyip, sadece bir örnekle yetinmiştir. Şimdi bu örneği inceleyelim:

ÖRNEK:

Yâsin suresi 7. âyetindeki *لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ* "Andolsun, onların çoğuna o söz hak oldu". Müfessir *القول* "söz" kelimesini

لَا تُدْعَىٰ جَهَنَّمَ مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّاسِ اجْمَعِينَ “cinlerden ve insanlardan bir kısmını cehenneme dolduracağım”³¹ âyet-i kerimesiyle tefsir etmiştir.³²

Ferid Vecdi'nin rivâyet tefsiri içinde yer alan konulara, yani Hz. Peygamber, Sahabe ve Tâbiun görüşlerine, nüzûl sebepleri hariç, hemen hemen hiç yer vermediğini görmekteyiz. Bu tefsir ekolüyle ilgili hiçbir konuya yer vermemiş olsaydı, bu ekole karşı olumsuz bir tavırdan söz edebilirdik. Ancak Kur'ân'ın anlaşılması için nüzûl sebeplerinin bilinmesinde kesin bir zorunluluk mevcuttur. O da bu zorunluluğu hissetmiş ve nüzûl sebeplerinden âyetlerin muhtevalarını, amaçlarını anlamak için istifade etmiştir. Fakat bunun dışındaki konularda meselâ, Hz. Peygamber, Sahabe ve Tâbiûn'un görüşlerine yer vermemiştir. Bizce bunun sebebi şu olabilir; Ferid Vecdi, sadece rivâyet tefsirine değil, mezhebî, sûfi ve fikhî tefsirlerde de yer alan görüşlere ve münakaşalara da yer vermemiştir.

İçtimâî tefsir ekolünün temsilcisi Muhammed Abduh'un büyük ölçüde etkisinde kalan ve onun Kur'ân'a bakış açısıyla bakan bir kişi olarak, Ferid Vecdi Kur'ân'ı anlamada, tefsir ekollerini bir engel olarak görmüş olabileceğini ve bu nedenle de Abduh gibi doğrudan Kur'ân'a ulaşma ve onu anlama yöntemini benimsemiş olabileceğini zannediyoruz. Zira, Abduh'un da, etkilenirim kaygısıyla Celâleyn'den başka tefsirlere bakmadığı ve istifade etmediği nakledilmektedir. Belki Vecdi de bu yolu benimsemiş ve bu yüzden farklı tefsir ekollerine, bu arada rivâyet tefsirine de ilgi duymamış ve ihtiyaç hissetmemiş olabilir. Ayrıca içtimâî tefsir ekolünün sahih de olsa bazı hadislere olumsuz baktığını biliyoruz. Kaldı ki, Ferid Vecdi tefsirinin mukaddimesinde teferruata inmeden, ilmi meselelerden ve lüzumsuz bilgilerden hali olarak, çağın insanına doğrudan Kur'ân'ın mesajını vermek istediğini söylemektedir.³³ Bu nedenle O'nun Akif'in ifadesiyle, “doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhamı, asrın idrakine söyletmeliyiz İslamı”, anlayışında olabileceğini sanıyoruz. Yine onun ifadesinden anladığımıza göre, çağlar boyu yapılan yorumlar, Kur'ân'ı anlamada bir engel teşkil etmektedir. Ferid Vecdi bu metoduyla bu engeli aşmaya çalışmıştır. Zira rivâyetlere dalmış olsaydı, bunlar arasında tercih yapması, yaptığı tercihlerin de sebeplerini zikretmesi gerekiyordu. Bu ise kısa ve özlü bir tefsir yazma amacına ters düşecekti. İşte bu ve buna benzer sebeplerden dolayı böyle bir metodu uygulayarak rivâyetlere yer vermemiştir.

³¹ Secde, 32/13.

³² Bkz., Vecdi, *el-Mushafu'l-Müfesser*, s.579.

³³ Vecdi, *el-Mushafu'l-Müfesser'in Mukaddimesi*, s.1.

2- Nüzûl Sebepleri:

Kur'ân-ı Kerim, toptan indirilmemiştir. İlk âyetlerin nüzûlü ile sonuncusu arasında 23 seneye yakın bir zaman vardır. Bu müddet içerisinde Müslümanların kendi aralarında veya komşuları olan müşrik Araplarla, Ehl-i Kitap olan Yahudiler arasında cereyan eden bir hadise dolayısıyla veya muhtelif sebeplere dayalı olarak, Kur'ân-ı Kerim'in nâzil olduğu bilinmektedir. Bazı durumlarda Hz.Peygamber'e yöneltilen sorular da âyetlerin nüzûlüne sebep teşkil etmiştir. Her âyetin olmasa bile bazı âyetlerin birtakım nüzûl sebepleri vardır. Bazı âyetlerin hakiki manalarını anlayabilmek için onların hangi sebepten dolayı nâzil olduğunu bilmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Âlimler kusursuz bir tefsirin yapılabilmesi için her müfessirin bu ilmi bilmesini şart koşmuşlardır. Ebu'l-Feth el-Kuşeyrî ve İbn Teymiye'nin dediği gibi âyetlerin nüzûl sebeplerini bilmek onların manalarını anlamada mühim rol oynar.³⁴

Ferid Vecdi de nüzûl sebebinin âyetin manasını tam anlamada büyük rol oynadığını zikrederek, tefsirinde bu konuya büyük önem vermiş ve âyetlerin nüzûlüne sebep teşkil eden olayları zikretmiştir. Bunu yaparken de, bazen âyeti yorumsuz olarak sadece nüzûl sebebinin veya sebeplerini zikrederek yorumlarda bulunmuştur.

Şimdi bu konu ile ilgili bazı örnekler verelim:

a) “ الْاِيَّةُ قَرَأْتَ فِي كِتَابِ ” İbaresiyile Nüzûl Sebeplerini Açıklaması:

ÖRNEK:

اَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اٰوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُذْعَرُوْنَ اِلَى كِتٰبِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلٰٓى فَرِيقًا مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ

“Tevrat'tan kendilerine bir miktar nasip verilenleri görmez misin ki, aralarında hüküm vermek için Allah'ın kitabına davet olurlar da sonra onlardan bir zümre, Tevrat'ın hükmüne arkasını çeviriyor. Onlar böyle hakikatlerden yüz çevirmeyi adet edinenlerdir.”³⁵

Bu âyet-i kerime, Yahudilerden bir topluluk hakkında nâzil olmuştur: Yahudilerden zina yapan iki kişi Peygamber (s.a.v)'in hakemliğine müracaat etmişlerdi. Hz.Peygamber onlara recimle (taşlanarak öldürülmelerine) hüküm verince, yüz çevirmişler, bunun üzerine onlara Tevrat'a bakmalarını

³⁴ ez-Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b.Abdullah, el-Bürhan Fî Ulûmi'l-Kur'ân, Mısır 1972, I,22; es-Suyutî, Celâluddin Abdurrahman, el-İtkân Fî Ulumi'l-Kur'ân, Kâhire 1951, I,28.

³⁵ Al-i İmrân, 3/23.

söylemişti, Tevrat'ın da recmi emrettiğini bulduklarında Yahudilerden bir topluluk kızmışlardı.³⁶

b) “ سَبَبٌ نُزُولِ هَذِهِ الْآيَةِ ” İbaresini Kullanarak Nüzûl Sebeplerini Zikretmesi:

ÖRNEK:

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُزِفُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ

سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ

“Nihâyet Rableri de onların dualarına şöyle icabet etti; muhakkak ki ben, içinizden gerek erkek, gerek dişi olsun hayır işleyen hiç kimsenin yaptığını zâyi etmem”³⁷

Bu âyet, Ümmü Seleme'nin; (Ey Resulallah ben Allah'ın hicrette erkekleri zikrettiğini, kadınları ise zikretmediğini işittim) demesi üzerine nâzil olmuştur.³⁸

c) Hz.Peygamber'e Soru Şeklinde Vâkî Olan Nüzûl Sebeplerini Zikretmesi:

ÖRNEK:

“(Ey Resulüm!) Babası ve çocuğu olmayanın mirası hakkında senden fetva istiyorlar.”³⁹

Müellif, bu âyet-i kerimenin, hasta olan Câbir'in; “Ey Allah'ın Resulü benim babam ve çocuğum yok, malımı ne yapayım?” diye peygambere sorduğunda nâzil olduğunu bildirmektedir.⁴⁰

d) Bir Âyetin Nüzûlüne Başka Başka Şahısları Sebep Olarak Göstermesi:

ÖRNEK:

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصَلِّحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

³⁶ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.66.

³⁷ Al-i İmrân, 3/195.

³⁸ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.95.

³⁹ Nisâ, 4/176.

⁴⁰ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.133.

“Bir de sözünüzde durmanız, takva sahibi olmanız ve insanların arasını düzeltmeniz için Allah’ı yeminlerinize hedef yapmayın, Allah kema-
liyle işitici ve bilicidir.”⁴¹

Müellif, bu âyet-i kerimenin, iki kişi hakkında nâzil olduğunu zikretmektedir. Birincisi; Mıstah’ın Hz.Aişe’ye iftira etmesi sebebiyle Hz. Ebubekir’in Mıstah’a iyilik ve ihsanda bulunmamak üzere yemin etmesi, ikincisi de: eniştesiyle kız kardeşinin arasını bulmamak için onlarla konuşmamaya yemin eden Abdullah b.Ravaha hakkında nâzil olmuştur.⁴²

3- Nesh Meselesi:

Ferid Vecdi, tefsirinin mukaddimesinde neshi şöyle açıklamaktadır: Nesh, lügatte; “izâle etmek, gidermek, yok etmek, iptal etmek, değiştirmek, tebdil ve nakletmek” manalarına gelir. Allah’ın bir âyeti bir âyetle neshetmesi demek, birinci âyetin hükmünü ondan sonra gelen ikinci bir âyetle iptal etmesi demektir. Yüce Allah’ın;

مَا تَسْخَرُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نَسِيهَا تَأْتِي بِخَيْرٍ مِمَّا أَوْ مِثْلِهَا أَمْ تَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Biz bir âyetin hükmünü diğer bir âyetle değiştirirsek veya unutturursak ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini getiririz.”⁴³

Kur’ân düşmanları neshi, Kur’ân’ın Allah’ın kelamı değil de Hz. Muhammed’in kelamı olduğuna dair kendilerine delil edinerek şöyle demişlerdir: “Eğer Kur’ân-ı Kerim Allah’ın kelamı olsaydı, zamanın ve durumların değişmesiyle hükümleri değişmez, sabit kalırdı.” Ferid Vecdi ise onlara şöyle cevap vermiştir: “Yüce Allah, İslam Dinini insanlara, o dinin âdâbı ile nefislerini terbiye edip, öğretileri ile kalplerini ısıdırmak, ruhlarını onunla yüceltmek ve şuurlandırmak için indirmiştir. Çünkü İslam Dini pratik ve canlı bir dindir. Yeryüzünde İslam Dininden başka insanlığın her dönemine uygun düşen ve her tavrına uyan bir mezhep bir felsefe yoktur. İşte şimdi dünyanın tüm kıtalarındaki insanların, çeşitli ve geçerli mazeretlerle, tahrif edilmiş eski dinlerden uzaklaştıkları görülmektedir. İslam dışında Avrupa’daki sosyalizm ve komünizm v.b ıslahatçı sistemlerin hepsi işlemez duruma gelmiş olan sistemlerdir. Hiçbir kimse zamanın ve hayat şartlarının değişmesini ileri sürerek bugün İslam’ın geçerliliğini yitirdiğini iddia edemez. İslam Dini, insanın zayıflık ve kuvvetlilik, bilgi ve bilgisizlik, zenginlik ve fakirlik, savaş ve barış gibi bütün hallerini zamanın ve mekanın değişmesine uygun bir şekilde düzenlemeye önem vermiştir. İslam Dini, hem fitrî hem de yaratılışın gayesine uygun bir dindir. İnsanda her şey değişip artış ve

⁴¹ Bakara, 2/224.

⁴² Vecdi, el-Mushafu’l-Müfesser, s.45.

⁴³ Bakara, 2/106.

eksilmeye maruz kaldığından dolayı Yüce Allah son din olan İslamiyeti insanlığın her dönemdeki arzusu ve isteklerine karşılık verebilecek tarzda sunmuştur. Eğer İslam Dini bilinen diğer dinler gibi olsaydı, yani Hz. Muhammed (s.a.v)'den sonra başka bir peygamber daha gelecek olsaydı, o zaman Kur'ân'ın düsturları sınırlı olurdu. Hz.Peygamber'in ahirete intikal etmesi ile o dinde zâil olmuş olurdu ve insanlar yeni bir vahyi karşılamaya hazırlanırlardı. Fakat Yüce Allah bu dini insanların her dönemine uygun bir din olarak göndermiş, Hz.Muhammed'in de peygamberlerin sonuncusu olduğunu açıkça belirtmiştir. Durum böyle olunca, en câhil insanın dahi bildiği gibi, insan sınırlı dar bir kayıt altına kesinlikle alınamaz, daima değişmeye maruzdur. Bundan dolayı Yüce Allah koymuş olduğu kanunları geniş kapsamlı kılmıştır. Hikmetinin gereği olarak bütün halleri göz önünde bulundurarak, önce insanların ihtiyaçları ölçüsünde hükümler koymuş, sonra durumun ve şartların değişmesinden dolayı onlara daha uygun olan bir hükümle önceki hükmü nesh etmiştir.⁴⁴

Ferid Vecdi, Kur'ân-ı Kerim'de neshin vârid olduğuna dair Sahabe ve Tâbiunun çoğunluğunun ve dört mezhep imamının ittifak ettiklerini zikrederek, Müslümanlardan parmakla gösterilecek kadar az kimseler (Ebû Müslim, Muhammed b.Bahr el-Isfehânî, Dr.Muhammed Tefvik Sıtkı)⁴⁵ ise neshe delalet eden âyetleri te'vil ederek Kur'ân'da neshin olmadığını iddia ettiklerini, bu iddiaların ise haksız ve bâtil olduğunu söylemiştir.⁴⁶

a) Nesh İle İlgili Âyetleri Tefsir Edışı:

ÖRNEK 1:

“ مَا تَسْتَعِ مِنْ آيَةٍ أَوْ نَسِيهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَمْ تَقْلَمُ أَنْ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ”

“Biz bir âyetin hükmünü diğer bir âyetle değiştirirsek veya unuttursak ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini getiririz. Yüce Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmedin mi?”⁴⁷

Müellif, bu âyeti tefsir ederken, neshe taraftar olduğunu belirterek şöyle demektedir: “Milletlerin zamanla gelişmeleri, yükselmeleri ve ilerlemelerinden dolayı hükümlerde nesh olması zarurîdir. İslam Dini pratik bir dindir. Toplumun bu dinle kemale ulaşması için sosyal değişimler karşısında İslamın kolaylık sağlaması kaçınılmazdır. Bu durum hükümlerin donuk bir

⁴⁴ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser'in Mukaddimesi, s.133.

⁴⁵ Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usulü, Ankara 1982, s.125; Soysaldı, H.Mehmet, Nüzûlünden Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tarihi, Elazığ, 1996, s.145-146.

⁴⁶ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser'in Mukaddimesi, s.134.

⁴⁷ Bakara. 2/106.

halde kalıp ta, bu dine bağlı olanların onu terketmeye veya yabancı kanun ve nizamla başvurmak zorunda kalmalarından iyi değil midir?"⁴⁸

ÖRNEK 2:

“وَإِذَا بَدَّلْنَا مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا آتَاكُمْتُ مَغْتَرًا بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ”

“Bir âyetin yerini başka bir âyetle değiştirdiğimizde, -ki Allah ne indirdiğini gâyet iyi bilir- onlar, Muhammed'e: “Sen sadece uyduruyorsun” derler. Hayır, onların çokları bilmiyorlar.”⁴⁹

Ferid Vecdi, bu âyet-i kerimenin neshe delalet ettiğini bildirerek, âyeti şöyle tefsir etmiştir: “Şartların değişmesinden dolayı, biz bir âyetin yerine, önce nâzil olanı neshedip, bir âyeti değiştirip getirdiğimizde, Allah ne indirdiğini ve insanları ıslah ve ifsat edecek şeyleri pek iyi bilip haber vermişken, kafirler dediler ki, “sen ancak bir iftiracısın” hayır onların çoğu, zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişeceğini bilmezler.”⁵⁰

ÖRNEK 3:

“Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır; Ana Kitab O'nun katındadır.”⁵¹

Vecdi, bu âyetin de neshe delâlet ettiğini bildirerek şöyle tefsir etmiştir: “Allah, neshedilmesini zarûrî bulduğu hükümleri nesheder ve kalması gerekenleri yerinde bırakır. Levh-i Mahfuz O'nun yanındadır.”⁵²

b) Bazı Âyetlerin Hükümünü Neshedildiğini Bildirmesi:

ÖRNEK:

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَتَّىٰ عَلَى الْمُتَّقِينَ

“Sizden birinize ölüm alametleri belirdiği zaman eğer geriye mal bırakacaksa, babasına, anasına ve akrabasına malının üçte birinden çok olmayacak şekilde vasiyet etmek farz kılındı. Bu vasiyet, ebeveyn ve akrabasını mahrum etmemek için takva sahiplerine hak oldu.”⁵³

Ferid Vecdi bu âyeti tefsir ederken bu âyetin hükmünün İslam'ın ilk devirlerinde geçerli olduğunu Nisâ suresindeki miras âyeti;

⁴⁸ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.21.

⁴⁹ Nahl, 16/101.

⁵⁰ Bkz., Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.359.

⁵¹ Ra'd, 13/39.

⁵² Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.328.

⁵³ Bakara, 2/180.

...*Allah size, çocuklarınızın alacağı miras hakkında, erkeğe kadının payının iki mislini tavsiye eder...*⁵⁴ ile kaldırılmış, yani neshedilmiş olduğunu belirtmektedir.⁵⁵

ÖRNEK:

Vecdi, *ولا تَمِينِ الْبَيْتِ الْحَرَامِ* “*Beyt-i Haram'ın ziyaretçilerine taarruz ederek öldürmeyin*”⁵⁶ âyetinin seyf âyeti;

...*قَادًا انْسَلَخَ الْأَشْهُرَ الْحَرَّمَ قَاتَلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ...* “*Haram ayları çıkınca Allah'a ortak koşanları nerede bulursanız öldürün...*”⁵⁷ ile hükmünün mensuh olduğunu bildirmektedir.⁵⁸

4- Kıraat Yönünden Vecdi'nin Tefsiri:

Lügatte “kırâât, kıraat” kelimesinin çoğuludur. Kıraat kelimesi de “okumak” anlamına gelen “Ka-ra-e: قَرَأَ” fiilinin mastarıdır. İstilahta ise, kıraat, en doğru ifadesiyle; Kur’ân kelimeleri üzerinde, med, kasır, hareke, sükûn, nokta ve îrab bakımından olan değişikliklerdir, diye ta’rif edilmiştir.⁵⁹

Ferid Vecdi, tefsirinin mukaddimesinde kıraatlar hakkında şöyle demektedir: “Kur’ân âyetleri nâzil olur olmaz mü’minler nâzil olan Kur’ân âyetlerini hemen ezberliyorlardı. O zaman Arapların muhtelif lehçeleri vardı, dolayısıyla Kur’ân’ı muhtelif lehçelerle okuyorlardı. En fasih olanlar ise, yedi lehçe idi. Bu lehçeler içinde en tercih edileni ise Kureyş Lehçesi idi. İlk zamanlar Hz.Peygamber, herkesin kendi lehçesiyle Kur’ân-ı Kerim’i okuyabileceklerine dair ruhsat vermişti. Sahabîler, peygamberden aldıkları kıraat vecihleri farklı olduğu için bazı âyetlerin kıraatında aralarında ihtilafa düştüler. Hz. Peygamber (s.a.v); “Şüphesiz ki bu Kur’ân yedi harf üzere nâzil olmuştur. Size kolay geleni okuyun” buyurmuştur.⁶⁰ Her belde bulunan Müslümanlar, Kur’ân kıraatını değişik Sahabîlerden farklı lehçelerle öğrendikleri için Kur’ân farklı kıraatlarla okunuyordu. Örneğin; Basralılar Kur’ân’ı Ebû Musa el-Eşarî’den, Kufeliler, Abdullah b.Mes’ud’dan, Şamlılar, Übeyy b. Ka’b’dan, Hımslılar, Miktat’dan kıraat öğreniyorlardı. Herkes

⁵⁴ Nisâ, 4/11.

⁵⁵ Bkz., Vecdi, *el-Mushafu'l-Müfesser*, s.35.

⁵⁶ Mâide, 5/2.

⁵⁷ Tevbe, 9/5.

⁵⁸ Vecdi, *el-Mushafu'l-Müfesser*, s.134.

⁵⁹ ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazim, *Menâhilü'l-İrfan Fî Ulûmi'l-Kur’ân*, Mısır, trs, I.412; Cerrahoğlu, a.g.e., s.102.

⁶⁰ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, Beyrut 1987, VI.227.

kendi okuduğu kıraatın daha hayırlı, daha doğru ve daha fasih olduğunu iddia ediyordu. Hz.Osman bu ihtilafların daha fazla artmasından korktuğu için. Kur'ân-ı Kerim'i Kureyş Lehçesi üzerine istinsah ettirdi. Fakat kısa bir süre sonra Müslümanlar kıraatta ihtilafa düştüler ve herkes ilmî seviyesine güvendiği bir kıraat âliminden kıraat öğreniyor ve ona tâbî oluyordu. Zamanla Müslümanlar nakli tevatürle sabit olan yedi kıraat üzerine ittifak edip, karar kıldılar. Zamanla yedi kıraata üç kıraat daha eklenerek on kıraat olmuş ve bu on kıraat ise, kıraatta asıl kabul edilmiştir. Şaz kıraatların dışında bu kıraatların herhangi biri okunarak namaz kılınması câizdir. On kıraat arasındaki ihtilaf aynı kelime üzerindeki, med, kasır, hareke, sükûn, nakta, îrab gibi hususlarda olan değişikliklerdir.⁶¹

Ferid Vecdi, tefsirinde kıraatlara yalnızca işaret etmekle yetinmiş ve teferruata girmemiştir. Bu durum da onun eserini telif etme maksadına uygundur. Şimdi onun tefsirinden kıraatla ilgili bazı örnekler verelim:

a) Sadece Kıraata İşaret Etmekle Yetinmesi:

ÖRNEK:

“بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرِبًا وَمُرْسَاً”⁶² âyetinin, Lafz-ı Celâl'in iki sıfatı olarak;

“بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرِبًا وَمُرْسَبًا” şeklinde okunduğunu bildirmektedir.⁶³ Müellifin zikretmiş olduğu bu kıraatın Ebû Reca el-Utaridî'ye ait olduğunu görmekteyiz.⁶⁴

b) Kıraatı Zikrederek Âyetin Manasını Açıklaması:

ÖRNEK:

Ferid Vecdi, “إِلَّا بِشَقِّ الْاِتِّمَاسِ”⁶⁵ âyetinde iki kıraat vechinin olduğunu belirtmektedir. Birincisi; “إِلَّا بِشَقِّ الْاِتِّمَاسِ” şeklinde fethayla, ikincisi ise;

“إِلَّا بِشَقِّ الْاِتِّمَاسِ” şeklinde kesrayla okunmuştur. Birinci kıraata göre مَشَقِّ mastar olup, “bir işin zor ve güç olması” anlamındadır. İkinci kıraata göre ise شَقِّ “yarım” anlamındadır. O zaman mana; “yorgunluktan gücünüzün yarısı gitmedikçe ona ulaşamazsınız” şeklinde olmaktadır.⁶⁶

⁶¹ Bkz., Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.139,140.

⁶² Hüd, 11/41.

⁶³ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.290.

⁶⁴ et-Taberî, Ebû Câfer Muhammed b.Cerir, Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân. Mısır 1954, XII,44; İbn Kesir, İsmail Kuşerî Dimeşki, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, Kâhire, 1956, II,446.

⁶⁵ Nahl, 16/7.

⁶⁶ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.346.

Müellifin zikretmiş olduğu birinci kıraatı Medine kârii, Ebû Cafer okumuştur. İkinci kıraatı ise kıraat-ı âmmedir.⁶⁷

Ferid Vecdi, tefsirinde bazen sadece âyetteki farklı kıraat vecihlerini zikretmekle yetinmiş ve vecihleri hangi kıraat imamının okuduğunu zikretmemiştir. Bazen de kıraat vecihlerini zikrettikten sonra, eğer âyetin manasında bir değişme oluyorsa, o vecihlere göre âyetin tefsirini yapmıştır. Bu şekilde yapması da onun bu tefsiri yazış amacına uygundur. Zira o, kısa ve özlü bir tefsir yazmayı amaçlamıştır. Vecdi'nin tefsiri her âyetteki farklı kıraat vecihlerini zikreden bir kıraat kitabı değildir.

B- DIRÂYET YÖNÜNDE NEN VEC Dİ' NİN TEFSİRİ:

Dirâyet tefsiri; içtihatla yapılan tefsir demek olup, müfessirin âyetlerin tefsirinde kendi içtihadını kullanarak, şahsî görüş ve tercihlerini ortaya koymasıdır.

Şimdiye kadar Ferid Vecdi'nin tefsirinin rivâyet yönünü incelemeye çalıştık. Daha öncede bahsettiğimiz gibi müellif bu tefsirini genellikle, dil, edebiyat ve din gibi çeşitli bilgilerden faydalanarak, kendi tercih, görüş ve kanaatlarına göre yazmıştır. Tefsirine bakıldığında görüleceği gibi önce "tefsiru'l-elfâz" (lafızların tefsiri) başlığı altında âyette geçen önemli kelime ve lafızların Arapça lügat manalarını açıklamıştır. Sonra da, "tefsiru'l-meânî" (mânâların tefsiri) başlığı altında âyet-i kerimelerin manalarını, açık ve kolay anlaşılabilir bir ibareyle muhtasar olarak yazmıştır.

Şimdi, el-Mushafu'l-Müfesser'deki başlıca dirâyet özelliklerini inceleyelim:

1- Tefsirinin Lügat Yönü:

Kur'ân-ı Kerim Arap dilinin en şaheser bir örneği ve Peygamber Efendimizin de kıyâmete kadar devam edecek en büyük mucizesidir. Böyle bir eseri tefsire kalkan kimsenin, Arap dilinde mevcut lafızların mânâ ve medlûllerini bilmesi, cümle içindeki çeşitli hallere göre başka başka mânâlar kazanan gramere ait inceliklere, îraba göre değişen farklı durumlara aşinâ olması şarttır. Müellifimiz tefsirinde lügat yönüne büyük önem vermiş ve bu tefsiri yazmasındaki ilk gayesinin lügat olduğunu, mukaddimede şöyle ifade etmiştir. "Bu tefsirimi yazarken ilk maksadım Arapça lafızların mânâlarını mükemmel bir şekilde açıklamak olmuştur. Bu tefsirimde lügate benden önceki müfessirlerin göstermediği itina ve ihtimamı gösterdim. Önceki müfessirler tefsirlerinde sadece avamın çoğunluğunun anlamadığı garip olan Kur'ân lafızlarını açıklamışlardır. Fakat ben Kur'ân-ı Kerim'in Arapça'daki kelimelerin birçok vecihlerini ve kapalı lafızları topladığımı gördüm. Kur'ân-ı

⁶⁷ et-Taberî, a.g.e., XII.81.

Kerim'i yabancıların daha iyi anlamaları için o vecihleri fasih bir şekilde açıklamak gerektiğini anladım. Müfredatları geniş ve tam olarak açıkladık ve asıllarına işaret ederek, iştikaklarını belirttik, aynı lafız Mushaf'ın her sayfasında bulunca bile bulduğumuz her yerde muradını anlatarak açıkladık. Önceki müfessirler ise, bir lafız bir defa açıkladıktan sonra başka bir surede o lafız geçtiğinde önceki açıklamaya itimat ederek tekrar açıklamamışlardır.⁶⁸

Bu açıklamadan da anlaşılacağına göre Ferid Vecdi, bu eserinde lügat yönüne çok önem vermiştir. Önemli olan kelime ve kavramları sadece ilk geçtiği yerde değil, her yerde açıklamıştır. Böylece okuyucuya büyük kolaylık sağlamakta ve amacını da gerçekleştirmektedir. Şimdi müellifin lafızların mânâlarını Arap diline uygun olarak nasıl açıkladığını örneklerle inceleyelim:

a) Bir Kelimenin Değişik Âyetlerde Farklı Manaya Geldiğini Açıklaması:

ÖRNEK:

“البغي” Kelimesinin farklı manalarda kullanıldığını açıklaması:

- 1- “البغي” Bu iki âyette “⁶⁹ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ إِذَا أَسَابَهُمُ الْبَغْيُ ”⁶⁹ وَالَّذِينَ إِذَا أَسَابَهُمُ الْبَغْيُ ”⁷⁰ Bu iki âyette “البغي” kelimesinin “zulüm” manasında kullanıldığını açıklamıştır.⁷¹
- 2- “⁷² مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا يَبْغِيهِمْ ”⁷² âyetindeki “بَغْيًا” kelimesinin ise, “düşmanlık ve haset” manalarına geldiğini belirtmiştir.⁷³
- 3- “⁷⁴ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ”⁷⁴ âyetinde “بَغِيًّا” kelimesinin “zinâ eden kadın” manasında olduğunu zikretmektedir.⁷⁵
- 4- “⁷⁶ ...وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ... ”⁷⁶ âyetindeki “وَالْبَغْيِ” kelimesini “zulüm ve kibirlenme” olarak açıklamıştır.⁷⁷

⁶⁸ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, (mukaddimeden alınmıştır), s.1.

⁶⁹ A'raf, 7/33.

⁷⁰ Şûrâ, 42/39.

⁷¹ Bkz., Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.197, 644.

⁷² Câsiye, 45/17.

⁷³ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.662.

⁷⁴ Meryem, 19/20.

⁷⁵ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.398.

⁷⁶ Nahl, 16/90.

⁷⁷ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.358.

b)Çeşitli Âyetlerde Geçen Bazı Lafızlardan Ne Kastedildiğini Açıklaması:

ÖRNEK:

Müellif, "وَرُسُلٌ عَلَيْهِمْ حَفَظٌ"⁷⁸ âyetindeki "حَفَظٌ" dan murat, insanın yaptıkları amelleri kaydeden kirâmen kâtibîn melekleri olduğunu bildirerek, kelimenin müfredinin ise "حَافِظٌ" olduğunu zikretmiştir.⁷⁹

c)Kelimelerin İstikaklarını Belirterek, Aslına Beyân Etmesi:

ÖRNEK:

Ferid Vecdi, "إِنَّا أَشْكُرُ بِقِي"⁸⁰ âyetindeki "بِقِي" in manasının "gizlenmesi mümkün olmayan hüznün" olduğunu zikrettikten sonra "yaymak" manasına gelen "بِتْ" filinden türetildiğini "بِتْ الْحَيْرَ , بَيْتٌ بِقَا" "haberi yaymak" demek olduğunu zikretmiştir.⁸¹

d)Bazı Kelimelerin Çoğulunu Açıklaması:

ÖRNEK:

Ferid Vecdi, "رَأْسَاتٍ"⁸² in müfredinin "sıbt" olduğunu ve onunda "torun" anlamına geldiğini belirttikten sonra, âyette kastedilen ise, Hz. Yâkub'un oğullarından, Benî İsrâil'e ait kabileler olduğunu söylemektedir.⁸³

e)Bazı Lafızların Hem Müfred, Hemde Çoğul Olarak Kullanıldığını Açıklaması:

ÖRNEK:

Ferid Vecdi, "قَادًا رَكِبُوا فِي الْفُلِّ"⁸⁴ âyetindeki "الْفُلِّ" lafzının "gemi" anlamına geldiğini ve bu lafzın hem müfred hem de çoğul olarak kullanıldığını açıklamıştır.⁸⁵

⁷⁸ En'am, 6/61.

⁷⁹ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.172.

⁸⁰ Yusuf, 12/86.

⁸¹ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.316.

⁸² Nisa, 4/163.

⁸³ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.131.

⁸⁴ Ankebût, 29/65.

⁸⁵ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.529.

f) Fiilerin Mâzî, Muzârî ve Mastarını Bildirmek Suretiyle Manasını Açıklaması:

ÖRNEK:

Müellif, “يَلْقَا رَبَّكُمْ تُرُونَ”⁸⁶ âyetindeki fiilin “eykane, yûknü, ikânen” şeklinde, mâzî, muzârî ve mastarını vererek manasının “bir şeyi şüphesiz bilmek” olduğunu belirtmektedir.⁸⁷

2- Tefsirinin Nahiv Yönü:

Ferid Vecdi, bu tefsirinde hazifler, atıflar ve bedelleri zikretmiş ayrıca âyette geçen bazı harflerin nahiv yönünden fonksiyonlarına ve ziyade harflere işaret etmiştir. Şimdi biz bunları örneklerle inceleyelim.

a) Hazifler:

Ferid Vecdi, bazen irab yaparken âyetteki haziflere işaret etmiştir.

ÖRNEK:

“كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ”⁸⁸ bu cümle mahzup olan bir mübtedanın haberidir. Takdiri ise “هَذِهِ الْعَارُ” yani; ganimetlerin bölüşülmesinde bazı kimselerin hoşnutsuzluk göstermesi, Bedir Savaşına gideceğin sırada bu hareketini hoş görmeyenlerin durumuna benzer.⁸⁹

b) Atıfları Zikretmesi:

ÖRNEK:

Ferid Vecdi, “وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ”⁹⁰ âyetteki “وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ” Allah Lafz-ı Celâli’ne matuftur, dedikten sonra âyetin manasının: “De ki: Allah size onlar hakkında hükmünü açıklıyor” şeklinde olduğunu açıklamıştır.⁹¹

c) Bedelleri Zikretmesi:

ÖRNEK:

“إِنَّا نُرَوِّدُ الْعَذَابَ”⁹² önceki âyetten “إِنَّا تَبَرَّا الدِّينَ اتَّبِعُوا”⁹³ bedeldir.

⁸⁶ Ra’d, 13/2.

⁸⁷ Vecdi, el-Mushafu’l-Müfesser, s.321.

⁸⁸ Enfâl, 8/5.

⁸⁹ Vecdi, el-Mushafu’l-Müfesser, s.227.

⁹⁰ Nisâ, 4/127.

⁹¹ Bkz., Vecdi, el-Mushafu’l-Müfesser, s.124.

⁹² Bakara, 2/166.

⁹³ Bakara, 2/165.

d) Âyette Geçen Bazı Harflerin Fonksiyonlarına İşaret Etməsi:

ÖRNEK:

“لَنْ تَبْعَكَ مِنْهُمْ”⁹⁴ âyetindeki lâmin kasein için geldiğini ve kaseinin cevabının ise “لَا تَلَاؤُ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ”⁹⁵ olduğunu açıklamıştır.⁹⁵

e) Ziyâde Harflere İşaret Etməsi:

ÖRNEK:

“فَبِمَا تَقْضِيهِمْ”⁹⁶ âyetindeki “ق” ziyadedir.⁹⁷

3- Muhkem ve Müteşâbih:

İslam âlimleri bir kısım âyetlere dayanarak Kur’ân-ı Kerim’deki muhkem ve müteşâbih meselesi üzerinde durmuşlar ve birtakım görüşler ileri sürmüşlerdir. Muhkem; manası kolaylıkla anlaşılın, harici bir tefsire ihtiyaç göstermeyen ve tek manası olan âyetlerdir. Müteşâbih ise; birçok manaya ihtimali olup, bu manalardan birini tayin edebilmek için harici bir delil gerektiren âyetlerdir, diye tarif edilmiştir.⁹⁸

Ferid Vecdi Kur’ân-ı Kerim’de mevcut olan ve Cenab-ı Hakk’la ilgili müteşâbih âyetleri tefsir ederken genellikle bu âyetleri te’vil yoluna gitmiş, muhkem ve müteşabihten bahseden âyetleri ise şöyle tefsir etmiştir:

ÖRNEK 1:

Vecdi, “بِنُورِنَا يُنْجُوا”⁹⁹ *“Kitabın bir kısım âyetleri muhkemdir”* âyetinde muhkemi; ifade edilmek istenen manaya delâleti kat’î ibaresi sağlan ve zahiri mânasından başka bir manaya sarf edilmesi mümkün olmayan âyetlerdir, “أَخْرُ مُشَابِهَاتٍ” *“diğer bir kısmı da müteşabihtir”* âyetindeki müteşâbihi

⁹⁴ A’raf, 7/18.

⁹⁵ Vecdi, el-Mushafu’l-Müfesser, s.194.

⁹⁶ Nisâ, 4/155.

⁹⁷ Vecdi, el-Mushafu’l-Müfesser, s.129.

⁹⁸ Muhkem ve müteşâbih kelimelerin lügat ve çeşitli istilâh manaları için bkz., İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, XIII, 503-505; ez-Zerkânî, a.g.e., II, 168; Prof.Dr. Süleyman Ateş, Kur’ân’da müteşâbih âyet bulunmadığını Kur’ân’ın bütün âyetlerinin muhkem olduğunu ve manası anlaşılamayacak hiçbir âyetin bulunmadığını belirtmektedir. Al-i İmran suresi yedinci âyette, bir kısım âyetlerinin muhkem, bir kısmının da müteşâbih olduğu belirtilen Kitabın Kur’ân değil, Kitab-ı Mukaddes olduğunu söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, II, 14-17; “Bazı Âyetleri Müteşâbih Olan Kitab, Kur’ân mıdır?”, *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, Samsun, 1992, s.3-25.

⁹⁹ Al-i İmrân, 3/7.

ise; bir takım manalara ihtimali olan ve Cenab-ı Hakk'ın hangisini kastettiği kesin olarak bilinmeyen âyetlerdir, şeklinde açıklanmaktadır. Bu âyetlerden kastedilen mananın anlaşılması, ancak çok ince düşünmeye ve araştırmaya bağlıdır.¹⁰⁰

ÖRNEK 2:

“الرَّ كِبٌ أَحْكَمَتْ أَيْقُنُ...”, “*Elif, Lâm, Ra. Bu, âyetleri muhkem kılınmış bir kitaptır...*”¹⁰¹

Burada müellif, “âyetleri muhkem kılınmış kitap”tan şu manayı anlamaktadır; kendisine hiçbir surette bozukluk gelmeyecek şekilde sağlam bir nazm ile tanzim edilmiş kitaptır.¹⁰²

ÖRNEK 3:

“اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا...”, “*Allah kelamın en güzelini müteşâbih bir kitap halinde indirmiştir.*”¹⁰³ âyetindeki “müteşâbih”i müellif şu şekilde anlatmaktadır; âyette geçen “أَحْسَنَ الْحَدِيثِ”ten maksat, Kur’ân-ı Kerim’dir. O-nun müteşâbih olması ise; lafızlarının tenasübünde ve nazımlarının icazı hususunda, yekdiğerini okşaması ve birbirine benzemesidir.¹⁰⁴

Ferid Vecdi'nin her üç örnekteki âyetlerin (Al-i İmrân, 3/7. Hûd, 11/1. Zümer, 39/23.) tefsiri ile ilgili olarak söylediği şeyler özet olarak el-Keşşâf¹⁰⁵ ve Ebu's-Suud¹⁰⁶ tefsirinde mevcuttur. Buradan da anlaşıldığına göre, müellif tefsirini yazarken bu meşhur tefsirleri kaynak olarak kullanmıştır. Bu tefsirlerdeki görüşleri de benimsemiştir.

a) Kur’ân’da Mevcut Olan ve Cenab-ı Allah’la İlgili Müteşâbih Âyetleri Tefsir Edışı:

ÖRNEK 1:

Ferid Vecdi, “ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْغُرِيِّ”, “*sonra arşa istiva etmiştir, oturmuştur*”¹⁰⁷ diye âyetin zâhiri manasını verdikten sonra şöyle demektedir;

¹⁰⁰ Bkz., Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.63.

¹⁰¹ Hûd, 11/1.

¹⁰² Bkz., Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.283.

¹⁰³ Zümer, 39/23.

¹⁰⁴ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.609.

¹⁰⁵ ez-Zemalşeri, Mahmud b.Ömer, el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzil, Beyrut, trs, I. 412, II.257; III.395.

¹⁰⁶ Ebu's-Suud, Muhammed b.Muhammed, Tefsiru Ebi's-Suud, Kahire, trs, II, 7, IV, 182; VII, 251.

¹⁰⁷ A`raf, 7/54.

“Yüce Allah cisim ve araz değildir. Bu âyetin zâhirinin alınması câiz değildir, te`vil edilmesi vâciptir.” Müellif burada Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüşlerini zikrederek arş üzerine istivânın keyfiyeti bilinmeksizin Yüce Allah`ın mekandan ve istikrardan münezze olarak kendinin bildiği vech üzere arş istivâ ettiği şeklindeki görüşlerini zikretmiştir.¹⁰⁸

Bu izahıtan da anlıyoruz ki Vecdi, Selef akidesinden farklı olarak bu âyeti anlamakta ve yorumlamaktadır. Zira mütekellim denilen Ehl-i Sünnet âlimleri, bu ve buna benzer diğer âyetleri te`vil ederek anlamaya çalışmışlardır. Selef-i Sâlihîn ise bu tür âyetleri te`vil etmeye karşıdırlar, onlar âyetin zâhiri manasını benimsemektedirler.

ÖRNEK 2:

Müellif, “كُلُّ شَيْءٍ مَّا لَكَ إِلَّا رَجْمَةٌ”¹⁰⁹ âyet-i kerimesinde geçen “vech” tabirini te`vil ederek, bunlardan maksadın Yüce Allah`ın zâtı olduğunu ifade ederek, Allah hiçbir şeye benzemediği gibi, hiçbir şeyde O`na benzemez diye âyetin tefsirini yapmıştır.¹¹⁰

Ferid Vecdi, bu konudaki tutumu ile, Yüce Allah`a şekil ve suret isnad eden Müşebbihe ve Mücessime fırkalarının görüşlerine katılmayıp, bu ve benzeri tabirlerin te`vil edilerek anlaşılması yönünde bir tavır ortaya koymuştur. Zikredilen örneklerden de anlaşıldığı gibi müteşâbih âyetler hususunda Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüşlerini benimsemektedir. Vecdi`nin zaman zaman Selef akidesine göre, zaman zaman da mütekellim âlimlerinin anlayışlarına göre, yorum yaptığını belli bir ekole bağlı olmadığını görmekteyiz.

b) Bazı Surelerin Başında Bulunan el-Hurufu'l-Mukatta'a'yı Tefsir Edışı:

ÖRNEK 1:

Ferid Vecdi, “اَمْ”¹¹¹ âyetinin ne olduğu ve hikmeti hakkında ileri sürülen pek çok görüşten bazılarını bir tercih yapmadan şöyle zikretmektedir:

- 1- Bu ve bunun gibi olan diğer harfler, ait oldukları surelerin isimidir.
- 2- Bu harfler Yüce Allah`ın isimlerindedir.
- 3- Bir kelamın başlangıcına ve sonuna delâlet eden işaretlerdir.
- 4- Bunlar Allah`ın kullandığı yeminlerdir.

¹⁰⁸ Bkz.. Vecdi, *el-Mushafu'l-Müfesser*, s.201.

¹⁰⁹ Kasas, 28/88.

¹¹⁰ Vecdi, *el-Mushafu'l-Müfesser*, s.520.

¹¹¹ Bakara, 2/1.

5- Bu ve buna benzerleri ancak Yüce Allah'ın bilebileceği gizli sırlardır.¹¹²

ÖRNEK 2:

“ل”¹¹³ bu âyetin manası: “Ey Adam” demektir ve bu hitap Hz. Peygamber'e müveccettir denilmiştir. Başka bir görüşe göre ise, aslı “ل” şeklinde olup, Hz. Peygamber'e iki ayağını yere basması için bir emirdir. Çünkü o teheccüte kalktığında tek ayağı üzerine basıyordu, denilmiştir.¹¹⁴

Örneklerde de görüldüğü gibi, Ferid Vecdi huruf-u mukatta'a'yı tefsir ederken bazen hiçbir tercih yapmadan âlimlerin görüşlerini nakletmiş, bazen de doğrudan o mukatta'a harfinin manasını vererek tefsir etmiştir.

SONUÇ:

Devrinin çeşitli sosyal, siyâsî ve fikrî gelişmelerine ışık tutan Ferid Vecdi, çağdaş fikir ekolünün önderlerindedir. Din ve medeniyeti, doğu ve batıyı, eski ve yeniyi toplayıp, yeni metotla bunların arasını uzlaştırmaya çalışmıştır. Devrinde İslâm'a ve Müslümanlara dil uzatan birçok batılı bilim adamı ile mücadeleye girmiş, İslâm'ı ve Müslümanları müdafaa etmiştir. İslâm'a yapılan eleştirilere her ne kadar diğer eserlerinde cevap vermişse de bu meseleleri tefsirine yansıtmadığını görmekteyiz. Öyle sanıyoruz ki, bunu da sade ve tartışmalardan uzak bir tefsir yazmak istediğinden dolayı yapmıştır.

Ferid Vecdi'nin tefsiri kısa ve özlüdür. Onda lüzumsuz bilgiler, yorumlar ve nakiller yoktur. Vecdi, tefsirini Mushaf şeklinde yazmıştır. Âyet ve lafızların manalarına dönüp bakabilmenin kolay olabilmesi için her sayfanın tefsirini sayfanın kenarına yazmıştır.

Âlimler arasında en makbul tefsir şekli olarak kabul edilen, Kur'an'ın Kur'an ile ve Kur'an'ın sünnetle yapılan tefsirine Vecdi, fazla önem vermemiştir. Buda O'nun tefsirinin eksik bir yönüdür, diyebiliriz.

Vecdi, âyetlerden kastedilen mananın daha iyi anlaşılması için nüzûl sebeplerini zikretmeye büyük önem vermiş, bazen âyetin yorumsuz olarak sadece nüzûl sebebini zikretmiş, bazen de âyeti ve nüzûl sebebini veya sebeplerini zikrederek yorumlarda bulunmuştur.

¹¹² Bkz., Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.3.

¹¹³ Tâhâ, 20/1.

¹¹⁴ Vecdi, el-Mushafu'l-Müfesser, s.406.

Ferid Vecdi, Kur`ân-ı Kerim`de neshin vârid olduğuna dair Sahabe ve Tabiûn`un çoğunluğunun ve dört mezhep imamının ittifak ettiklerini zikretmiştir. Neshe delâlet eden âyetleri tefsir ederken, neshi kabul ettiğini de açıklamıştır. Neshi kabul etmeyenleri ise tenkit etmiştir. Âyetleri tefsir ederken, hükmü mensuh olanı belirtmeyi de ihmal etmemiştir.

Müellif, tefsirinin mukaddimesinde kıraatla ilgili mücez bir usûl bilgisi vermiş, tefsirinde ise bazen sadece âyetteki farklı kıraat vecihlerini zikretmekle yetinmiş ve o vecihleri hangi kıraat imamının okuduğunu belirtmemiştir.

Ferid Vecdi`nin tefsirini diğer tefsirlerden ayıran en büyük özelliği lügat ve nahiv yönüdür. Vecdi tefsirinde lügat ve nahiv yönüne büyük önem vermiştir. Müfredatların manasını Arapça aslına uygun olarak izahı, kelimelerin aslını beyanı, bir kelimenin değişik âyetlerde farklı manalara gelişini açıklaması, çeşitli âyetlerde geçen bazı lafızlardan ne kastedildiğini belirtmesi, cümlelerde mevcut hazifler ve bedellere işaret etmesi, âyette geçen bazı harflerin nahiv ve sarf yönünden fonksiyonlarına ve ziyade harflere işaret etmesi v.b. gibi hususlar bu konunun ana hatlarıdır.

Ferid Vecdi, tefsirinde surelerin faziletine dair haberlere ve isrâiliyata pek fazla yer vermemiştir. Tefsirinin bu yönü gerçekten takdire şayandır. Kur`ân-ı Kerim`deki âyetlerin bir kısmının muhkem, bir kısmının da müteşâbih olduğunu savunarak, müteşâbih âyetleri genellikle te`vil etme yoluna gitmiştir.

Ferid Vecdi`nin yaşadığı dönemde, Tefsiru`l-Menâr ve Tefsiru`l-Merâğî gibi geniş hacimli bir çok tefsir yazıldığı halde, Vecdi böyle bir tefsiri yazmaya ihtiyaç duymuştur. O`na göre kendisinden önce te`lif edilmiş tefsirlerin bir takım eksik yönleri vardır. Kur`ân-ı Kerim`i Allah`ın emrettiği şekilde anlatan bir tefsir bulunmamaktadır. Ayrıca, kendisi gibi birçok ilim dalıyla uğraşan kimselerin, geniş hacimli, ciltler dolusu tefsirleri okuyacak vakitleri de yoktur. İşte bütün bu sebeplerden dolayı Vecdi, muasır tefsirlerden farklı olarak, âyetlerin manalarını ilmî meselelerden hâli (teferruata inmeden) kısa ve öz olarak anlatan bu tefsirini te`lif etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Atiyyetullah, Ahmed,

- *Kamusu 'l-İslâmî*, Kâhire 1966.

el-Bağdadî, İsmail Paşa,

- *İzahu 'l-Meknûn*, Mısır 1927.

Brockelmann, Carl,

- *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden 1942.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail,

- *Sahihu 'l-Buhârî*, Beyrut 1987.

Cerrahoğlu, İsmail,

- *Tefsir Usulü*, Ankara 1982.

el-Cündî, Enver.

- *Muhammed Ferid Vecdî Râidü 't-Tevfik Beyne 'l-İlmi ve 'd-Din*, Mısır, 1974.

Ebu 's-Suud, Muhammed b. Muhammed,

- *Tefsiru Ebi 's-Suud*, Kahire, trs.

Ersoy, Mehmet Akif,

- *Strat-ı Müstakîm Dergisi*, İst, 1326.

Hamud Muhammed,

- "el-Kavlü 'l-Muhtasarü 'l-Mübîn Fî Menâhici 'l-Müfessirîn adlı makale" *Mecelletü 'l-Fürkân*, Kuveyt 1990, 13.Sayı.

İbn Kesir, İsmail Kuşerî Dimeşkî,

- *Tefsiru 'l-Kur 'âni 'l-Azîm*, Kâhire, 1956.

İbn Manzûr, Ebu 'l-Fadl Cemaluddin Muhammed,

- *Lisanü 'l-Arab*, Beyrut, trs.

Kehhâle Ömer Rıza,

- *Mücemü 'l-Müellifîn*, Beyrut trs.

Mecelletü 'l-Ezher, Mısır, Şubat 1954.

Mecelletü 'l-Menâr, Kâhire, Şubat 1954.

Mürüvve Edip,

- *es-Sihafetü 'l-Arabiyye Neşetüha ve Tatavvuruha*, Beyrut 1961.

Nimetullah Halil,

- *Sırat-ı Müstakîm Dergisi*, İst, 1326.

Serkis, Yusuf İlyan,

- *Mücemü 'l-Arabiyye ve 'l-Muarrabe*, Mısır 1928.

- *Câmiu 't-Tesânifi 'l-Hadise*, Mısır 1927.

Soysaldı, H.Mehmet,

- *Nüzûlünden Günümüze Kur'an İlimleri ve Tarihi*, Elazığ, 1996.

es-Suyutî, Celâluddin Abdurrahman,

- *el-İtkân Fî Ulumi 'l-Kur'ân*, Kâhire 1951.

et-Taberî, Ebû Câfer Muhammed b.Cerir,

- *Câmiu 'l-Beyân an Te'vili 'l-Kur'ân*. Mısır 1954.

Tarrâzî, Filip di,

- *Tarihu 's-Sihafeti 'l-Arabiyye*, Beyrut, 1914.

Vecdi, Muhammed Ferid,

- *el-Mushafu 'l-Müfesser*, Dâru 'ş-Şa'b, Kahire, 1977.

- *Dâiretü Meârifî 'l-Karnî'r-Râbi Aşera ve 'l-İşrîn Milâdi*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1971, I-X.

- *el-Felsefetü 'l-Hikka Fî Bedâi 'l-Ekvân*, Mısır 1313.

- *el-Hadikatü 'l-Fikriyye Fî İsbati Vücutillâhi bi 'l-Berâhini 't-Tabiyye*, Terakki Matbaası, Mısır 1901.

- *el-İslam Fî Asrı 'l-İlmi*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, trs.

- *Tatbîku 't-Diyâneti 'l-İslâmiyye Alâ Nevâmisi 'l-Medeniyye*, Osmaniye Matbaası, Mısır, 1316.

- *el-Medeniyetü ve 'l-İslam*, Mısır, 1912.

- *el-Mer'etü 'l-Müslime*, Terakkî Matbası, Kâhire 1901.

- *el-İslamu Dînu 'l-Hidâye ve 'l-İslâh*, Dâru'l-Hilâl, 1962.

ez-Zemahşerî, Mahmud b.Ömer,

- *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi 't-Tenzil*, Beyrut, trs.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazim,

- *Menâhilü 'l-İrfan Fî Ulûmi 'l-Kur'ân*, Mısır, trs.

ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah,

- *el-Bürhan Fî Ulûmi 'l-Kur 'ân*, Mısır 1972.

ez-Ziriklî Hayruddin,

- *el-A 'lâm Kamusu Terâcimi li Eşheri'r-Ricali ve'n-Nisâi mine'l-Arabi ve'l-Müsta'rabin ve'l-Müsteşrikin*, (2. Baskı), 1954.